

Міністерство освіти і науки України
Північно-Східний науковий центр НАН України та МОН України
Національний університет
«Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

Тези

**75-ї наукової конференції професорів,
викладачів, наукових працівників,
аспірантів та студентів університету**

Том 2

02 травня – 25 травня 2023 р.

Полтава 2023

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ НОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ТЕХНІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Відповідність терміна нормам певної мови – одна з основних вимог, які ставлять до нього більшість мовознавців. На думку дослідників, мовна норма - це сукупність мовних засобів, що відповідають системі мови і сприймаються її носіями як зразок суспільного спілкування у певний період розвитку мови й суспільства [4; 387]. Отже, поняття термінологічної норми тісно пов'язане з поняттям норми мовної, оскільки базою будь-якої національної термінології є конкретна національна літературна мова.

Проте норма термінологічних одиниць має свої особливості, зумовлені більшою стабільністю й інформаційною насиченістю термінів порівняно зі словами загальнолітературної мови. У термінології норму розуміють, з одного боку, як нормативність форми терміна, а з другого – як нормативність його змісту. Таким чином, нормативний аспект в термінології пов'язаний із мовною правильністю утворення та вживання термінів, адже без цього не можна забезпечити загальну повноцінність як окремого терміна, так і всієї терміносистеми. Однією з найважливіших проблем унормування технічної термінології є усунення синонімії, причиною виникнення якої дуже часто є збіг значення автохтонного та запозиченого терміна.

Запозичення – це природний процес, і жодна не може без нього обійтися. Проте слід пам'ятати, що надмірні запозичення з будь-якої мови негативно впливають на справу термінотворення держави. Таким чином, запозичення мають бути обґрунтовані та вмотивовані. Вибираючи між питомим і запозиченим терміном, слід надавати перевагу питомому, але зважати на те, наскільки термін точно передає позначуване поняття, чи відповідає нормам української літературної мови й традиціям терміновживання.

В українській технічній термінології існує також проблема великої кількості російських запозичень та кальок, часто невмотивованих, що функціонують разом із українськими термінами або навіть замість них. Це зумовлено тим, що терміни не можуть завжди перекладатися з однієї мови на іншу як звичайні слова. В основі перекладу повинен лежати аналіз властивостей нового поняття і їх відображення в українській назві. Якщо ж у запозиченому терміні відображена найважливіша ознака поняття, то доцільно перекладати його, як звичайне слово.

Зокрема, слід звернути увагу на творення українських віддієслівних термінів-іменників. Державний стандарт рекомендує розрізняти назви

завершеного й незавершеного процесів, а також їхніх наслідків, розмежовувати терміни, що позначають завершений та незавершений процеси [2].

Віддієслівні іменники із словотвірним значенням узагальненої дії творяться за допомогою суфіксів: -анн(я), -инн(я), -енн(я), -інн(я), які приєднуються до повної основи (постачати – постачання, примножити – примноження, ствердіти – ствердіння, випробувати – випробування) або до усіченої: зіткнутися – зіткнення, стягнути – стягнення (пор.: стягувати – стягування). Саме ця група іменників зберігає категоріальну семантику дієслова. Вони здатні вказувати на такі ознаки дії, як завершеність чи незавершеність, одно- чи багаторазовість, повторю-ваність тощо, тобто ознаки категорії виду. Інший спосіб утворення віддієслівних іменників – додавання суфіксів зі значенням процесу оброблення: -к (нарізка); -j(a) (забуття); -ин(a) (біганина); -б(a) (сівба). Віддієслівні іменники, утворені в такий спосіб, повністю втрачають категоріальні ознаки дієслова [3].

З погляду відповідності законам мови, не можна визнати як нормативні в українській термінології слова, що мають форму активних дієприкметників теперішнього часу на -уч(ий), -ач(ий). Практично кожна така лексема є калькою відповідного російського терміна. Таке калькування активно впроваджувалося, починаючи з 30-х рр. ХХ ст. Відповідно до сучасної словотвірної норми, наголошує К.Г. Городенська, активні дієприкметники рекомендовано замінювати різними способами та засобами, передусім прикметниками із суфіксами -н-/-івн, -льн- (напр.: організаційний замість організуючий, руйнівний замість руйнуючий, вимірвальний замість вимірюючий); складними іменниками (напр.: дорога-дублер замість дублююча дорога; організація-спонсор замість спонсуюча організація), іменниками із суфіксами -ач, -ник/ -льник, -ар, -янин та ін. (напр.: завідувач замість завідуючий; командувач замість командуючий; виконувач замість виконуючий обов'язки; пікетувальник замість пікетуючий; мітингувальник, мітингар замість мітингуючий [1; 10]. Вибір такого засобу залежить насамперед від суті позначуваного поняття, а також від значення іменника, з яким він поєднується. Такі рекомендації ґрунтуються на граматичних традиціях української літературної мови й відтворюють її національну самобутність.

Література

1. Городенська К.Г. Нові явища та процеси в українському словотворенні: динаміка чи деструкція словотвірних норм? *Українська мова*. 2013. № 2. С. 3 – 11.
2. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять: ДСТУ ISO 3966:2009. [Чинний від 2009-30-10]. К.: Держспоживстандарт України, 2010. 31 с. (Національний стандарт України).
3. Корнейко І. Україномовні терміни із процесуальними значеннями / Ірина Корнейко, Микола Пилипенко. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*. 2013. № 765. С. 38–42.
4. *Українська мова. Енциклопедія*. К.: Вид-во „Українська енциклопедія” ім. М. П. Бажана, 2000. 752 с.